Nd. 118. Frumvarp

til laga um vatnorkusjerleyfi.

Flutningsm.: Bjarni Jónsson og Einar Arnórsson.

I. KAFLI.

Orðaskýringar.

1. gr.

Í þessum lögum skulu þau orð, er hjer fara á eftir, hafa þá merkingu, sem tilfærð er við hvert þeirra.

Landsstjórn merkir: ráðherrar landsins á ráðstefnu.

Vatnastjórn merkir þann eða þá, er lögum samkvæmt hefir á hendi stjórn vatnamála.

Hjerað merkir kaupstað, sýslu eða hrepp.

Innlendur er hver sá, sem búsettur er á Íslandi, og er íslenskur ríkisborgari eða nýtur jafnrjettis við þá.

Útlendur er hver sá, sem ekki getur talist innlendur samkvæmt þessum lögum.

Umsækjandi er hver sá maður, fjelag, samlag eða stofnun, er sótt hefir um vatnorkusjerleyfi samkvæmt þessum lögum.

Sjerleyfishafi er hver sá, er fengið hefir og ræður yfir vatnorku-sjerleyfi samkvæmt þessum lögum.

Virki merkir hver þau mannvirki og tæki, sem gerð eru, notuð eða höfð til taks, eða í ráði að gera, nota eða hafa til taks, samkvæmt umsókn (4. gr.) eða sjerleyfi og tekur yfir orkuver, orkuveitu og iðjuver.

Miðlunarvirki merkir hver þau virki, sem til þess eru ætluð að breyta eðlilegu vatnsmagni í vatnsfalli.

Orkuver merkir öll þau virki, sem til þess eru ætluð að ná vatnorku úr fallvatni og breyta henni í raforku eða annað orkulíki, svo sem miðlunarvirki og hver þau virki, sem breyta framrás og farveg vatnsins, fyrirhleðslur, skurðir, undirgöng, vatnsæðar o. fl., orkustöðvarnar með þar til heyrandi vjelum og öðrum tækjum, þar með taldar eimorkuvjelar eða aðrar orkuvjelar, sem ætlaðar eru í viðlögum til viðbótar eða í stað vatnorkuvjelanna með íbúðarhúsum verkamanna og hverjum þeim húsum, sem til heyra, ásamt öllum landspildum og rjettindum, sem höfð eru eða ætluð í þarfir orkuversins.

Orkuveita merkir hver þau virki, sem ætluð eru til að koma vatnorkunni í einhverju líki frá orkuveri þangað, sem þeir taka við henni, er hagnýta hana.

Iðjuver merkir hver þau mannvirki, hús og tæki, sem umsækjandi eða sjerleyfishafi reisir eða ætlar að reisa í þarfir þeirrar iðju, sem hann ætlar orkuna til.

Fyrirtæki merkir: það fyrirtæki, sem umsækjandi eða sjerleyfishafi stofnar og rekur, eða ætlar að stofna og reka, samkvæmt umsókn sinni eða sjerleyfi, og tekur yfir orkuver, og þar að auki orkuveitu og iðjuver, ef því er að skifta.

Vatnasjóður er sjerstakur sjóður, sem er þjóðareign, og skulu í hann renna öll sjerleyfisgjöld og sektarfje, sem inn er heimt samkvæmt þessum lögum, og sjóðnum varið í vatnorkuþarfir almennings á þann hátt, sem Alþingi mælir fyrir.

II. KAFLI.

Almenn ákvæði.

2. gr.

1. Engum öðrum en ríkinu er heimilt að virkja fallvatn (foss eða hávaða) til orkunýtingar, nema landsstjórnin leyfi.

2. Þetta gildir þó ekki um fallvötn, sem hafa ekki að staðaldri yfir 200 eðlishestorkur, með hæfilegri miðlun, nje heldur fallvötn, sem hjeraðsstjórn, með samþykki vatnastjórnar, virkjar til þess eins að fullnægja raforkuþörf almennings í hjeraðinu. Vatnastjórn getur og með samþykki sínu heimilað orkuveitufjelögum með staðfestri orkuveitusamþykt að virkja fallvötn í sama tilgangi án þess að sjerleyfisskilyrði þessara laga komi til greina.

3. Ef vafi leikur á um fallvatn, hvort orkumagn þess sje svo mikið, að leyfis þurfi, þá skal fá vatnastjórn það mál til rannsóknar; úrskurður hennar að lokinni rannsókn um orkumagn fallvatnsins skal vera fullnaðar-úrskurður.

III. KAFLI.

Um sjerleyfi til handa innlendum mönnum.

3. gr.

1. Innlendir menn geta fengið sjerleyfi landsstjórnar til að virkja fallvötn, ef fyrirtækið horfir til nytsemdar og fer ekki í bága við hagsmuni almennings, svo sem með því að stofna þjóðerninu í hættu vegna mikils innflutnings á erlendum verkalýð, eða raska jafnvægi atvinnuveganna, og þá með þeim nánari skilyrðum, sem landsstjórnin setur, samkvæmt þessum og öðrum gildandi lögum.

2. Sama gildir um

a) hlutafjelög og önnur fjelög, sem að lögum eru talin fjelög með takmarkaðri ábyrgð, ef stjórn þeirra er alinnlend og allur fjárstofninn eign innlendra manna.

b) stofnanir, ef stjórn þeirra er alinnlend og markmið þeirra horfir til almennings heilla.

4. gr.

Hver sá, er æskir sjerleyfis til að virkja fallvatn, skal senda vatnastjórn umsókn sína og láta fylgja upplýsingar um þau atriði, er hjer segir:

1. Nafn, staða og heimili umsækjanda.

2. Nafn eða lýsing á því vatnsfalli eða stöðuvatni, sem hugsað er til að taka vatn úr.

3. Hvar hugsað er að veita vatninu úr farvegi og hvar í hann aftur, og hæðarmunur á yfirborði vatnsfallsins á þeim tveim stöðum.

4. Vatnsmagnið alt (í tenm. á sek.) á þeim stað þar sem vatn skal tekið upp, í minsta, mesta og meðallagi; á hverju sú skýrsla er bygð.

5. Hvort miðlunarvirki eru fyrirhuguð, og þeim þá lýst, og fylgi uppdráttur, og sýnt á honum það land, sem fer í kaf, og sagt flatarmál þess; nefnt rúmmál þess vatns, sem safna megi í uppistöðuna; þess getið, hvað þau virki muni kosta.

6. Stutt en skýr lýsing á öllu fyrirtækinu, orkuveri, orkuveitu, iðjuverum, samgönguvirkjum o. fl., eftir því hvað til stendur; fylgi uppdrættir og lýsing, sjáist á þeim, hvar og hvernig hugsað er að reisa öll þau mannvirki; skýrt frá því, hve mikið vatn (tenm. á sek.) hugsað er að taka úr farvegi að orkuverinu, hver fallhæðin verður á því vatni og hve margar hestorkur nýtast á vatnshjóli; hvort og þá hve nær hugsað er til að stækka orkuverið, svo að alt vatnsmagnið verði notað.

7. Lýst þeim landsspildum, sem umsækjandi telur sig þurfa til afnota við orkuverið, þær sýndar á uppdrættinum, nefndir eigendur þeirra.

8. Nefnd mannvirki, ef nokkur eru, ofar eða neðar, gerð til að nota vatn úr vatnsfallinu, t. d. til áveitu; sagt til, hvort nokkurt þeirra muni bíða baga af orkuverinu, og þá hver og hvernig.

9. Hve nær umsækjandi telur sjer fært að hafa til fullnaðardrætti og fullnaðaráætlun.

10. Hve nær hann telur sjer fært að byrja á virkjunum og hve nær að hafa þau fullgerð, hversu margt verkafólk muni þurfa í flesta lagi, meðan virkin öll eru í smíðum, og hversu margt til rekstrar alls fyrirtækisins framvegis; hvort umsækjandi fer fram á að mega ráða útlent verkafólk, og þá hvaðan og hversu margt.

11. Til hvaða iðju orkan er ætluð, að því fráskildu, sem kynni að verða áskilið almenningi til afnota; hvort umsækjandi ætlar sjálfur að reka þá iðju, eða selja öðrum orkuna til þess, og þá hverjum, og hvað því er til sönnunar, að hann eigi kaupanda vísan.

12. Hvar iðjuver eiga að standa, sem orkuna fá, og þeim lýst.

13. Hvernig hugsað er til að veita orkunni frá orkuverinu að iðjuverum og yfirleitt til þeirra, sem ráðgert er, að fái orku frá orkuverinu; lýsing á þeirri leið og veituvirkjum, sem fyrirhuguð eru.

14. Hvort umsækjandi telur sjer þörf á samgöngubótum til flutnings að og frá orkuveri eða iðjuveri, eða báðum, og því lýst, hvað hann ætlar fyrir sjer og fer fram á um þær samgöngubætur.

15. Áætlun um það, hvað öll virkin muni kosta: a) orkuver, b) orkuveita, c) iðjuver til hagnýtingar á orkunni, d) samgönguvirki.

16. Hvort umsækjandi hefir ráð á öllu því fje, sem með þarf; ef ekki, þá hvernig hann hygst að afla þess fjár, sem á vantar, og hvað því er til sönnunar, að það muni takast.

17. Ef umsóknin er send fyrir hönd einhvers fjelags eða stofnunar, sbr. 3. gr. 2. lið, þá skal segja nöfn, stöðu og heimili stjórnenda, segja til hvar höfuðskrifstofa þess er og varnarþing, láta fylgja lög þess, eða aðrar fullgildar sannanir fyrir því, að það fullnægi skilyrðum 3. greinar, enn fremur sönnun þess, að umsækjandi hafi fult umboð þess fjelags, eða stofnunar, til að bera fram slíka umsókn og koma slíku fyrirtæki á fót.

Vatnastjórn getur, ef þurfa þykir, heimtað af umsækjanda hverskonar nánari eða frekari upplýsingar, áður en honum verði svarað.

5. gr.

1. Þegar vatnastjórn hefir fengið frá umsækjanda svo nákvæma lýsingu á því fyrirhugaða fyrirtæki, uppdrætti, áætlanir og aðrar upplýsingar, að hún telur gerlegt að sinna umsókninni og svara, þá skal vatnastjórnin taka til íhugunar, hvort þetta fyrirtæki er þannig vaxið, að fallvatnið verði ekki virkjað á annan hagkvæmari hátt, og hvort það horfi til svo mikilla hagsmuna fyrir almenning, sem auðið er.

2. Jafnframt skal vatnastjórn senda fyrirspurn til þess hjeraðs, sem fallvatnið er í, og annara nálægra hjeraða, ef ástæða þykir til, skýra í stuttu máli frá efni umsóknarinnar og spyrja hjeraðsstjórn, hvort hún hafi sjálf huga á því að virkja þetta fallvatn í almennings þarfir, og þá hve nær og hvernig hún sjái sjer fært að koma því í verk.

6. gr.

1. Ef vatnastjórn kemst að þeirri niðurstöðu, að fallvatnið verði ekki virkjað á annan hagkvæmari hátt, og að virkjun sú, sem umsækjandi fyrirhugar, horfi til svo mikilla hagsmuna fyrir almenning, sem auðið er, enda þyki ekki ástæða til að synja um sjerleyfi vegna væntanlegrar notkunar fallvatnsins af hálfu hjeraðsstjórnar, þá getur landsstjórnin veitt umsækjanda sjerleyfi, ef vatnastjórn mælir með því, til að veita úr farvegi og hagnýta vatn úr því vatnsfalli.

2. Nú eru mælingar, frumdrættir og áætlanir umsækjanda ekki svo nákvæmt, að vatnastjórn telji gerlegt að ráða málinu til lykta, og ástæðan sú, að ítarlegri mælingar á fallvatninu og öllum staðháttum o. fl. myndu baka umsækjanda mjög mikinn tilkostnað, og má þá landsstjórnin, ef vatnastjórn mælir með því, veita honum rannsóknarleyfi; skal það leyfi veita honum forgangsrjett, ef til kemur, að landsstjórnin veitir sjerleyfi til að virkja þetta fallvatn. Í þessu rannsóknarleyfi skal þó aldrei felast neitt fyrirheit um sjerleyfi, og forgangsrjetturinn ekki merkja annað en það, að verði sjerleyfi veitt, þá skuli leyfishafi ganga fyrir öðrum, ef engin ótvírætt álitlegri umsókn verður þá fyrir hendi.

Slíkt rannsóknarleyfi má ekki veita til lengri tíma en 2 ára.

7. gr.

Hvert vatnorku-sjerleyfi skal meta svo sem það feli í sjer öll þau ákvæði þessara laga, er náð geta til allra sjerleyfa, enda þótt þau sje ekki tekin í sjerleyfisbrjefið.

8. gr.

Í sjerleyfi skal greina þessi atriði, eftir því sem við á:

1. Nafn og heimili umsækjanda.
2. Tilvitnun í umsókn hans og rannsóknarleyfi, ef það hefir verið veitt.
3. Sjerleyfistíminn tiltekinn, sbr. 10. gr.
4. Því lýst greinilega, hver og hve stór þau virki eru, sem sjerleyfið heimilar að halda við og hagnýta, og vísað til uppdrátta, landabrjefa eða frumdrátta, er vatnastjórn hefir samþykt, þar sem sjá má legu og stærð virkjanna; má festa afrit af þeim við sjerleyfisbrjefið.
5. Tekið til það vatnsmagn, sem veita megi, í mesta lagi, úr farvegi, og hagnýta, í upphafi og framvegis, meðan sjerleyfið helst, og sje um miðlun að ræða, þá nefna það rúmmál vatns, sem safna má í mesta lagi fyr eða síðar á sjerleyfistímanum.
6. Hvaða árgjald greiða skuli frá þeim degi, er sjerleyfið er veitt og þar til er 25 ár eru liðin, af hverri hestorku, og á hvern hátt ákveða skuli það hestorkutal, sem gjaldskylt er, sbr. 11. og 12. gr.
7. Tekið fram, til hvers hann megi nota orkuna; hvað ríkinu og almenningi er áskilið af orkunni, ef krafist verður fyr og síðar; hvort hann megi annars selja orku eða leigja, eða aðrir hagnýta hana; og sje svo, þá nefna innan hverra endimarka honum skuli heimilt að selja orkuna eða leigja, eða afhenda öðrum notkunarrjett á henni, eftir því sem nánar er um mælt í 13. og 14. gr.
8. Hve nær öll virkin skuli fullgerð í síðasta lagi, sbr. 16. gr.
9. Hve nær sjerleyfishafi skuli hafa afhent fullnaðardrætti og fullnaðaráætlun, sbr. 15. gr.
10. Hver þau lönd eru eða landsafnot, rjettindi eða mannvirki, sem sjerleyfishafi þarf að geta tekið lögnámi í þarfir fyrirtækisins.
11. Hvort og hversu mikið fje hann skuli setja því til tryggingar, að hann rjúfi ekki sjerleyfisskilyrðin að neinu leyti, og greiðist það innan 8 vikna frá því honum er tilkynt samþykki landsstjórnar á fullnaðardráttum.
12. Að vatnastjórn eða umboðsmanni hennar skuli jafnan frjáls aðgangur að öllum mannvirkjum sjerleyfishafa til eftirlits, og að hann skuli greiða allan kostnað af því eftirliti.
13. Önnur skilyrði, sem landsstjórnin telur nauðsynleg til almennings heilla, svo sem um viðurgerning verkafólks, umbætur á samgöngutækjum, um fjárstofn fjelagsins, sbr. 25. gr.

9. gr.

Í sjerleyfi má setja ákvæði um þessi atriði:

1. Hvort og þá með hvaða skilyrðum sjerleyfishafa sje heimilt að nota aðra verkamenn en þá, sem eru íslenskir ríkisborgarar eða hafa haft

heimilisfang hjer á landi í eitt ár, við byggingu orkuversins eða við atvinnurekstur þann, sem fær orku þaðan.

2. Að sjerleyfishafi greiði þann kostnað, er hlýtst af aukinni löggæslu vegna starfsemi hans.

3. Að sjerleyfishafi greiði þann kostnað, sem stafar af auknu viðhaldi á vegum, brúm eða öðrum samgöngutækjum, vegna atvinnu hans eða þeirra iðjuvera, sem honum tilheyra og fá orku úr orkuveri hans. Samgöngutæki, er sjerleyfishafi lætur gera í þarfir atvinnu sinnar, skulu vera heimil til almennings nota, að svo miklu leyti sem landsstjórnin telur það verða mega, án verulegs óhagræðis eiganda.

4. Að sjerleyfishafi ábyrgist framfærslusveit framfærslufúlgur þær, er hún kann, lögum samkvæmt, að fá kröfu til á hendur starfsmönnum eða verkamönnum við byggingu og rekstur orkuversins eða iðjuvera þeirra, sem honum tilheyra og fá orku úr orkuveri hans, þeim er eigi eiga framfærslusveit hjer á landi.

5. Að íslenskum atvinnuvegum skuli veittur kostur á afurðum þeim, sem framleiddar eru með orkunni, ef þær mega koma þeim að gagni, fyrir niðursett verð, er svari tilkostnaði við vinsluna, að viðbættum hæfilegum ágóða, og skal landsstjórn ákveða verðið eftir tillögum vatnastjórnar.

6. Að sjerleyfishafa skuli skylt að láta í tje til ríkisins, hjeraða eða orkuveitufjelaga alt að tilteknum hluta orkunnar eða alt að einhverri tiltekinni hestorkutölu eða orku eftir þörfum almennings á tilteknu svæði, fyrir verð, sem landstjórnin ákveður eftir tillögum vatnastjórnar, og miðast við tilkostnað, að viðbættum tilteknum hundraðshluta, venjulega ekki meira en 10% og aldrei meira en 20%. Landsstjórnin setur, eftir tillögum vatnastjórnar, reglur um orkuútlátin að öðru leyti, sbr. og 13. og 14. gr.

Um tímalengd sjerleyfis.

10. gr.

Í sjerleyfi skal til taka tímalengd hvers sjerleyfis, og má hún aldrei fara fram úr fimmtíu og fimm árum, að telja frá þeim degi er sjerleyfi var veitt.

Um sjerleyfis-árgjöld.

11. gr.

1. Greiða skal árgjald af hverju sjerleyfi, og má miða það við þá hestorkutölu, sem hagnýtt er eða heimilað er að hagnýta.

2. Landsstjórnin ákveður þetta árgjald, og má það ekki nema minnu en 50 aurum og ekki meiru fyrstu 25 árin en 5 kr. af hverri eðlishestorku, talið eftir því miðlungs-orkumagni, sem fallvatnið að loknum virkjunum getur látið í tje.

3. Fyrsta árgjaldið skal greiða um leið og sjerleyfið er veitt, fyrir það sem óliðið er af því almanaksári. Upp frá því skal greiða árgjaldið fyrirfram 2. janúar ár hvert.

4. Það árgjald, sem ákveðið er í fyrstu, skal haldast þar til 25 ár eru liðin frá því að sjerleyfi var veitt, nema landsstjórn og sjerleyfishafi semji sín á milli um breytingu á því. Því sjerleyfisgjaldi, sem þá verður

ákveðið, má svo breyta, ef vill, á hverjum 10 ára fresti, þó svo, að gjaldið verði aldrei hærra en 10 kr. af hverri hestorku.

5. Ef landsstjórn ætlar að hækka sjerleyfis-gjaldið, skal hún gera sjerleyfishafa aðvart um þá fyrirhuguðu hækkun með árs fyrirvara að minsta kosti.

6. Innan 8 vikna frá því er sjerleyfishafa var gert aðvart, má hann, ef vill, senda landsstjórninni skrifleg andmæli gegn þessari fyrirhuguðu hækkun, og lýsa þeim ástæðum, sem hann ber fyrir sig. Náist síðan ekki samkomulag, sker sjerleyfisdómur úr.

12. gr.

1. Ef sjerleyfishafi vanrækir að greiða einhver árgjöld eða önnur gjöld, sem á honum hvíla eftir þessum lögum, þar á meðal sektir, og sex mánuðir eru liðnir frá rjettum gjalddaga, þá skal landsstjórnin, hafi það ekki þegar verið gert, gera honum aðvart um það, hvað hann á vangoldið, og krefjast greiðslu innan 8 vikna.

2. Nú lýkur þeim 8 vikna fresti, án þess að skuldin sje goldin, og skal þá fara um málið sem önnur sjerleyfisbrot.

Um verðlag á orku.

13. gr.

1. Í sjerleyfisbrjefi skal ákveða

a) hvar og til hvers sjerleyfishafi megi sjálfur hagnýta þá orku, sem hann aflar sjer samkvæmt sjerleyfinu,

b) innan hverra endimarka honum skuli frjálst að selja einstökum mönnum eða fjelögum orku, ef minnu nemur en 300 kílóvöttum til sama kaupanda,

c) hversu mikið af orkunni skuli standa til boða í almennings þarfir ríkinu eða hjeruðum eða raforkufjelögum, fyr og síðar á sjerleyfistímanum, ef krafist verður, og þá með hvaða fyrirvara.

2. Ef honum býðst kaupandi að orku, utan þess takmarks, sem ákveðið er í sjerleyfi hans samkvæmt 1. lið b., og er um minni kaup að ræða en nemi 300 kílóvöttum, þá má vatnastjórn leyfa honum að selja, ef salan, að hennar dómi, fer ekki í bága við hagsmuni almennings.

3. Nú býðst honum kaupandi eða leigjandi að orku, svo að nemur 300 kílóvöttum eða meiru, og má hann þá því að eins láta orkuna af hendi, ef landsstjórnin gefur út orkuleyfi þeim til handa, sem falast eftir orkunni, og tilkynnir honum að það leyfi sje veitt og með hvaða skilmálum. Skal honum þá skylt að haga afhendingu raforkunnar í fullu samræmi við þá skilmála, sem settir eru í orkuleyfinu.

4. Landsstjórn er heimilt að veita slík orkuleyfi, ef vatnastjórn telur það ekki fara í bága við orkuþarfir almennings og mælir með því, en jafnan skal landsstjórn binda slíkt orkuleyfi hverjum þeim skilyrðum, sem lög mæla fyrir, eða almenningsheill krefur, að hennar dómi; og skylt er landsstjórninni að synja um orkuleyfi, ef það, að hennar dómi, mundi fara í bága við hagsmuni almennings.

14. gr.

1. Verðið á þeirri orku, sem sjerleyfishafi selur samkvæmt 13. gr. 1. b. og c., skal jafnan fara eftir gjaldskrá, sem landsstjórnin setur, eftir tillögum vatnastjórnar, og skal verðið miðað við tilkostnað án álagningar, nema álagning hafi verið heimiluð sjerleyfishafa.

2. Áður en gjaldskrá er sett, skal sjerleyfishafi gera grein fyrir tilkostnaði. En óheimilt er honum þá að meta afnotarjett sinn af vatninu eða sjerleyfi sitt til peningaverðs, og landareignir sínar, sem hann notar í þarfir orkuversins, má hann ekki meta verðhærri en aðrar jafnstórar landareignir í sömu sveit, sem fjær eru vatnsfallinu, en jafnar að landgæðum.

3. Þegar vatnastjórn lætur uppi gjaldskrár-tillögur sínar, skal hún bera greinargerð sjerleyfishafa saman við þær rannsóknir, skýrslur og úrskurði, samkvæmt 22. og 24. gr., sem það mál skifta.

4. Hafi sjerleyfishafi, að dómi vatnastjórnar, metið tilkostnað sinn of hátt, þá má landsstjórnin miða gjaldskrána við þann lægri tilkostnað, sem hann álítur að frekast verði tekinn til greina.

5. Nú hefir rekstrarkostnaður sjerleyfishafa á orkuveri hans orðið svo mikill, að óhófi gegnir, að dómi vatnastjórnar, eða ráðdeildarskorti, og má þá miða orkuverðið við þau minni útgjöld, sem nægja myndu, ef reksturinn væri í góðu lagi og útsölunni á orkunni haganlega fyrir komið. Skal vatnastjórn þá skýra sjerleyfishafa frá öllu því, sem hún telur ábótavant, og gera sjer alt far um að koma viðskiftum sjerleyfishafa við almenning í það horf, að afhending orkunnar geti orðið sem haganlegust og verðið sem lægst, en sjerleyfishafi þó haft rjettmætan hagnað af fyrirtæki sínu.

6. Þessa gjaldskrá skal endurskoða eigi sjaldnar en á hverjum 5 ára fresti.

7. Ef kærur berast frá almenningi þess í milli út af því, að afhending orkunnar sje ekki í lagi, eða verðið sje mun hærra en þá gerist þörf, eða frá sjerleyfishafa, að verðið sje svo lágt, að hann bíði tjón af sölunni, skal vatnastjórn reyna að miðla málum milli kaupanda og seljanda, og má þá landsstjórnin, eftir tillögum vatnastjórnar, breyta einstökum atriðum í gjaldskránni, lækka eða hækka, ef hún telur það rjettmætt.

Um fullnaðardrætti og fullnaðaráætlun.

15. gr.

1. Þegar eftir að sjerleyfi er veitt, skal sjerleyfishafi taka til að semja fullnaðardrætti sína og sundurliðaða fullnaðaráætlun, er nái yfir öll virkin og alla gerð og rekstur fyrirtækisins í heild sinni. Fullnaðardrættir og áætlanir skal vera svo vandað og nákvæmt, að unt sje að framkvæma verkið eftir þeim.

2. Þessa fullnaðardrætti og fullnaðaráætlun skal senda vatnastjórn til athugunar; getur hún heimtað enn frekari upplýsingar, ef þurfa þykir, því til tryggingar, að fyrirtækið sje vel ráðið og verði til hagnaðar fyrir almenning sem best má verða.

3. Ef vatnastjórn mælir með því, getur landsstjórn síðan lagt samþykki sitt á þá fullnaðardrætti og fullnaðaráætlun. En skylt er sjerleyfishafa að

láta í tje hvers konar frekari upplýsingar, sem krafist kann að verða af honum í samræmi við ákvæði þessara laga.

4. Þessu málefni skal ráðið til lykta áður en 4 mánuðir eru liðnir frá þeim degi, er sjerleyfishafa bar að afhenda fullnaðardrætti sína og áætlun samkvæmt sjerleyfisbrjefinu. Skal þá vatnastjórnin gera sjerleyfishafa kunnugt, að landsstjórnin hafi

a) samþykt fullnaðardrætti hans og áætlun án frekari skilmála,

b) samþykt þetta tvent með tilteknum skilyrðum og þau nefnd, eða

c) neitað um samþykki sitt, og sjerleyfinu þar með slitið.

Mannvirkin reist.

16. gr.

Sjerleyfishafi skal byrja á virkjunum eigi síðar en 6 mánuðum eftir að honum barst samþykki landsstjórnar samkvæmt 15. gr. Skal hann halda verkinu áfram, án þess hlje verði á, önnur en þau er stafa af illviðrum eða öðrum viðburðum, sem ekki verður við ráðið. Skal hann fullgera öll virkin innan 7 ára frá dagsetningu sjerleyfis og í samræmi við þá fullnaðardrætti og áætlanir, sem landsstjórn samþykti, skilyrðin í sjerleyfinu og fyrirmæli þessara laga.

17. gr.

Þegar landsstjórnin hefir veitt sjerleyfi, eru landeigendur og leiguliðar á því svæði, sem mannvirkin eiga að ná yfir, skyldir að þola þau á löndum sínum og lóðum, svo og að láta af hendi land og mannvirki, svo og að þola hverskonar atnot af landi, takmarkanir á umráðarjetti og óþægindi sem nauðsynleg eru vegna framkvæmdar verksins, viðhalds þess og starfrækslu, gegn fullu endurgjaldi, sem skal ákveðið með mati, ef samkomulag næst eigi.

18. gr.

1. Sjerleyfishafa er óheimilt að byrja á virkjunum, fyr en honum hefir verið tilkynt samþykki landsstjórnar samkvæmt 15. gr., og þeir sjerstöku skilmálar fyrir því samþykki, ef nokkrir eru, enda hafi hann lýst yfir því skriflega, að hann gangi að þeim viðbótarskilyrðum.

2. Nú vill sjerleyfishafi haga virkjunum eða öllu fyrirtækinu eitthvað öðruvísi en samþykt hafði verið (15. gr.), og er um ótvíræða breytingu að ræða, og verður hann þá að senda landsstjórninni nákvæma lýsingu á þeirri fyrirhuguðu breytingu, og getur landsstjórnin, ef vatnastjórn mælir með því, leyft honum breytinguna; er honum þá skylt að hlíta þeim skilyrðum, sem landsstjórn kann að setja fyrir því samþykki sínu; sama gildir ef hann sækir um framlenging á þeim fresti, sem honum var ætlaður til að fullgera virkin.

19. gr.

1. Vatnastjórn, eða sá, er hún veitir umboð til þess, skal hafa frjálsan aðgang að öllum virkjum sjerleyfishafa, meðan þau eru í smíðum, til að gæta

þess, að öll virkin verði gerð í fullu samræmi við samþykta fullnaðardrætti og öll þau skilyrði, sem sjerleyfishafa ber að halda. Hann skal veita því athygli, hver tilkostnaðurinn verður, og þá eiga heimtingu á að sjá alla reikninga sjerleyfishafa og verkstjóra hans þar að lútandi.

2. Í lok hvers árs, meðan á verkinu stendur, skal sjerleyfishafi greiða eftir reikningi öll útgjöld, sem hlotist hafa af þessu eftirliti.

20. gr.

1. Ef verkfræðingur er settur til eftirlits, samkvæmt 19. gr., þá er sjerleyfishafa skylt að fara eftir hverri skriflegri fyrirsögn hans, sem lýtur að því, að öll virkin verði gerð í samræmi við þá samþyktu fullnaðardrætti; ef ágreiningur verður milli þeirra, skal vatnastjórn skera úr, og skal það vera fullnaðarúrskurður.

2. Nú vanrækir sjerleyfishafi að fara eftir skriflegri fyrirsögn verkfræðingsins, sem eftir lítur, og getur vatnastjórnin þá skipað sjerleyfishafa að stöðva alla vinnu að virkjunum, þar til hann bætir úr vanrækslu sinni.

3. Sjerleyfishafa er skylt að senda vatnastjórn, nær sem krafist verður, skýrslur um verkið.

4. Innan 8 vikna frá þeim degi, er ákveðið var í sjerleyfinu, að virkin skyldu fullgerð, ber sjerleyfishafa, nema landsstjórnin hafi veitt frest (18. gr.), að senda vatnastjórn skriflega yfirlýsingu um það, að virkjun sje nú lokið.

Um viðhald og rekstur.

21. gr.

Sjerleyfishafi skal alla tíð halda við og hafa í gangi öll þau virki, sem sjerleyfi hans tekur til, á þann hátt, að vatnastjórn vilji við una.

Vatnastjórn skal heimilt, nær sem vill, að skipa kunnáttumann til að rannsaka virkin, og fá honum umboð til þess; skal sjerleyfishafi greiða allan tilkostnað, sem hlýtst af slíkri rannsókn, þar með talið kaup eða vinnulaun þess kunnáttumanns, sem rannsóknin er falin, ef landsstjórnin krefst þess.

22. gr.

Þegar rannsaka skal

a) hversu mikið það vatnsmagn er, sem sjerleyfishafi safnar eða tekur úr farvegi eða notar, eða gæti safnað, tekið eða notað samkvæmt sjerleyfi sínu, eða

b) það orkumagn, sem hann aflar, eða gæti aflað úr því vatni, eða

c) ásigkomulag einhverra virkja, sem koma sjerleyfinu við eða fyrirtækinu, sem við það er tengt, eða

d) hvort eitthvert sjerleyfis-skilyrði hefir verið haldið og rækt til fulls,

þá skal vatnastjórn, eða hver sá, er hún skipar til þess, hafa frjálsan aðgang að öllum hlutum þeirra virkja, sem getið var, og öllum bókum, uppdráttum og skýrslum, sem koma sjerleyfinu við eða fyrirtækinu; skal honum heimilt að framkvæma hvers konar mælingar, athuganir og rannsóknir, sem honum þykir þurfa í þessu skyni. Er sjerleyfishafa þá skylt að hlíta úrskurði vatnastjórnar um það, hve miklu vatni sje safnað, tekið

eða notað, eða unt væri að safna, taka eða nota, og hversu mikillar orku sje aflað eða afla mætti.

23. gr.

Aldrei má stöðva rekstur virkjanna að nauðsynjalausu, nje heldur að nauðsynjalausu draga svo úr honum, að neins missi við af þeirri orku, sem seld er i almennings þarfir.

24. gr.

Hver sjerleyfishafi skal halda nákvæma sundurliðaða reikninga yfir allar tekjur og gjöld fyrirtækisins.

Vatnastjórnin getur, nær sem vill, krafist þess, að hver sjerleyfishafi láti henni i tje á 8 vikna fresti skýrslu um allan fjárhag fyrirtækisins, og skipað fyrir um, hvernig slík skýrsla skuli gerð.

Vatnastjórninni, eða þeim, er hún skipar til þess, skal heimilt, nær sem vill, að rannsaka allar bækur, reikninga og yfirlit, sem áhræra alt fyrirtæki eða virki sjerleyfishafa.

25. gr.

Hlutabrjef eða önnur eignarskirteini i fjelagi, sem á að fá eða hefir fengið sjerleyfi samkvæmt 3. gr., verða að bera nafn eiganda, og geta þau ekki orðið eign annara, eða veðsett öðrum en ríkinu, eða þeim er sjerleyfi má veita samkvæmt 3. gr., eða Landsbanka Íslands. Landsstjórnin getur þó veitt leyfi til að veðsetja þau öðrum bönkum eða fjelögum á Íslandi. Þetta skilyrði skal setja í brjefin á íslensku, dönsku, ensku, frönsku og þýsku. Skal fjelagið skrásetja nöfn fjelaga sinna, stöðu þeirra, lögheimili og ríkisfang. Þó skal öðrum en þeim, er hjer greinir, frjálst að eignast slík hlutabrjef eða eignarskirteini að erfðum, og koma þá til greina ákvæði 32. gr. Sama gildir ef hluthafi eða eigandi eignaskirteina missir rjett til sjerleyfis samkvæmt 3. gr.

Að jafnaði skal setja það skilyrði i sjerleyfi, að fjárstofn fjelagsins skuli á hverjum tíma nema að minsta kosti þriðjungi þess fjár, sem þá hefir verið varið til fyrirtækisins.

Sjerleyfis-skilyrðum breytt.

26. gr.

Nú vill sjerleyfishafi:

a) breyta virkjum sínum, og um gagngerða breytingu er að ræða frá þeim fullnaðardráttum, sem þau voru gerð eftir, og vitnað til i sjerleyfisbrjefi hans,

b) taka orkuna til annara afnota en honum voru leyfð (13. gr. 1. lið), og skal hann þá senda vatnastjórn frumdrætti og lýsingu á þeirri fyrirhuguðu breytingu. Má landsstjórn leyfa breytinguna, ef vatnastjórn mælir með því; getur hún þá sett hver þau skilyrði, sem henni þykir hlýða, og skal fara um þau eftir þeim lögum og reglum, sem þá verða i gildi.

Um framsal.

27. gr.

1. Nú vill sjerleyfishafi afhenda sjerleyfi sitt eða fyrirtækið, sem sjerleyfið er miðað við, öðrum til handa, og verður hann þá að fá skriflega heimild landsstjórnar til þess, og það enda þótt til standi að eitthvert hjerað landsins taki við af honum.

2. Slíkt framsalsleyfi má landsstjórnin því að eins veita, að skiftin fari ekki í bága við hagsmuni almennings, og þá sjerstaklega, að sjerleyfishafa sje ekki heitið neinni borgun fyrir afnotarjettinn af vatninu eða önnur rjettindi, sem honum hafa verið veitt með sjerleyfinu, enda mæli vatnastjórnin með því, að leyfið sje veitt.

3. Enga slíka afhending eða framsal skal meta löglegt, nema viðtakandi gangist undir alla skilmála framseljanda á þann hátt, að landsstjórnin taki gilt, svo og þá skilmála, sem landsstjórnin kann að setja í framsalsleyfi sínu.

28. gr.

1. Ekkert það fyrirtæki, sem stofnað er til eftir sjerleyfi, samkvæmt þessum lögum, má setja að veði, nema landsstjórnin leyfi, enda sje lánsfjeð ætlað í þarfir fyrirtækisins.

2. Nú hefir lánardrottinn tekið eignir fyrirtækis, sem stofnað er til eftir sjerleyfi samkvæmt lögum þessum, fjárnámi, og er honum þá rjett að reka fyrirtækið í alt að því 5 ár, með því móti að hann ræki allar þær kvaðir og skilmála, sem á sjerleyfishafa hvíla samkvæmt sjerleyfinu.

3. Ef lánardrottinn hefir ekki neytt heimildar sinnar samkv. 2. tölul., eða sjerleyfishafi hefir ekki að þeim tíma liðnum, sem þar segir, tekið við fyrirtækinu aftur, eða framsal farið fram samkvæmt 27. gr., þá skal landsstjórnin láta selja fyrirtækið á nauðungaruppboði. Salan bindur þá sjerleyfishafa og lánardrottna hans, svo og þá, sem kynnu annars að eiga veð í fyrirtækinu. Salan fer fram á kostnað sjerleyfishafa, þannig að ekkert af því andvirði, sem fæst, verði honum greitt, fyr en lánardrottinn hefir fengið skuld sína goldna.

4. Eigandaskifti á nauðungaruppboði eru því að eins lögleg, að kaupandinn sje ríkið, innlent hjerað eða einhver sá, er sjerleyfi má veita samkvæmt 3. gr., og skal meta svo, sem salan fari fram með því skilyrði, að kaupandi, ef annar er en ríkið, gangist undir allar þær kvaðir og skilmála, sem á eigandanum hvíldu samkvæmt sjerleyfi hans.

5. Á slíku nauðungaruppboði skal ríkið ávalt eiga forkaupsrjett að jöfnu boði við aðra, og einnig viðkomandi hjerað að ríkinu frágengnu.

Um sjerleyfisdóm.

29. gr.

1. Ef landsstjórn telur, að vanrækt hafi verið eða vanrækt sje að halda eða fullnægja einhverjum þeim skilyrðum, sem sjerleyfi er bundið, þá getur hún látið ganga sjerleyfisdóm um það málefni. Skal hún þá tilkynna sjerleyfishafa, að sjerleyfisdómur verði látinn ganga um sök hans og nefna

sökina og gefa honum kost á að koma á fund dómenda á tilteknum degi, að mánuði liðnum, í minsta lagi, og bera þar vörn fyrir sig. 5 menn skulu eiga sæti í sjerleyfisdómi. Æðsti dómstóll á landinu nefnir dómendur, og skal formaður dómsins vera einn dómenda þaðan. Sjerleyfisdómur má kalla vitni til og yfirheyra þau og eiðfesta; hann má og fresta úrskurði sínum, til að útvega frekari upplýsingar, en þó aldrei lengur en svo, að úrskurður verði feldur á 6 mánaða fresti frá því er hann tók við málinu.

2. Sjerleyfisdómur fellir fullnaðarúrskurð um það,

a) hvort og að hverju leyti brotið hefir verið á móti sjerleyfisskilyrðunum,

b) hvort brotið skuli varða sjerleyfisriftingu þegar í stað eða tiltekinni sekt ásamt ákveðnum aðgerðum til yfirbóta á tilteknum fresti, eða að sjerleyfismálefninu sje komið í löglegt horf innan tiltekins tíma.

Um sjerleyfisbrot og sjerleyfisriftingu.

30. gr.

Brot á skilyrðum þeim, sem eitthvert sjerleyfi er bundið, varða sektum, alt að 5 kr. á hverja hestorku, sem heimiluð eru til afnota samkvæmt sjerleyfinu, eða sjerleyfisriftingu, ef miklar sakir eru.

31. gr.

1. Nú er sjerleyfisbrotið fólgið í einhverri þeirri breytingu á fyrirtækinu, sem er til tjóns eða baga fyrir hagsmuni almennings, og það að nauðsynjalausu, og skal það þá varða sektum og sjerleyfishafa jafnframt gert að skyldu, að hafa lokið tilteknum umbótum á fyrirtækinu, til að koma því í löglegt horf á tilteknum fresti, sem ekki má vera skemri en 6 mánuðir og ekki lengri en 3 ár, að viðlagðri sjerleyfisriftingu, ef út af er brugðið.

2. Ef sjerleyfishafi hefir áður verið sektaður fyrir sjerleyfisbrot, má ef það kemur oftar fyrir láta brot varða sjerleyfisriftingu.

3. Ef sjerleyfi er riftað, skal landsstjórnin láta selja fyrirtækið á nauðungaruppboði samkvæmt fyrirmælum 28. gr.

32. gr.

1. Ef fjelag eða stofnun, sem fengið hefir sjerleyfi eftir 3. gr. þessara laga, tekur þeirri breytingu, að þau skilyrði, sem þar um ræðir, eru ekki lengur fyrir hendi, eða sannist það, að þau hafi ekki frá upphafi verið fyrir hendi, þá skal veita frest til að koma málinu í löglegt horf, t. d. með því að öðlast það sjerleyfi, sem til þarf, eða heimild, eða með frjálsri riftingu á gerðum kaupum, eða með því að selja eignina einhverjum, sem hefir rjett til að eignast hana samkvæmt 3. gr. og fyrirmælum 28. gr., eftir því sem við á, og skal sá frestur eigi skemri en 6 mánuðir og eigi lengri en 3 ár.

2. Ef ekki er hirt um frest, sem settur hefir verið samkvæmt 1. lið þessarar greinar, skal landsstjórnin láta selja eignina á nauðungaruppboði, og fer um það nauðungaruppboð sem segir í 28. gr.

3. Nú gengur eign eða rjettindi í erfðir til einhvers þess, sem ekki fullnægir skilyrðum þessa kafla til að öðlast sjerleyfi, og skal þá fara eftir ákvæðunum í 1. og 2. lið þessarar greinar, nema að samningi verði við erlendar stjórnir að veita lengri frest en til er tekið í 1. lið. Ef slík eign eða rjettindi, tilheyrir innlendri konu, þá skal það vera sjereign hennar, ef hún giftist útlendum manni, sem ekki hefir fengið sjerleyfi.

Um sjerleyfisslit.

33. gr.

1. Ef vatnastjórn kemst að raun um það, að bæta megi stórum úr orkuþörfum almennings með því að stækka eða breyta orkuveri og orkuveitu, sem er eign einhvers sjerleyfishafa, þá getur landsstjórnin, ef vatnastjórn leggur það til, boðið sjerleyfishafa heimild samkvæmt 26. gr. til að gera þá breytingu á fyrirtækinu, sem vatnastjórn telur þörf á til hagsmuna fyrir almenning. Takist ekki samningur við sjerleyfishafa um þær breytingar, þá skal landsstjórnin hve nær sem er á sjerleyfistímanum eiga rjett á því að leysa til sín alt orkuverið og orkuveituna.

2. Um þá innlausn skal fara sem hjer segir: Landsstjórnin skal tilkynna sjerleyfishafa 5 árum fyrirfram, að hún ætli að þeim tíma liðnum að leysa orkuverið til sín og önnur tilgreind virki í sambandi við það. Þegar landsstjórn þá leysir slík virki til sín, þá skal fara um bætur til sjerleyfishafa sem hjer segir:

a) Fallvatnið og allan afnotarjett sinn af vatni, sem sjerleyfið heimilaði, skal hann láta af hendi endurgjaldslaust.

b) Allar landareignir sínar, þær sem nauðsynlegar eru fyrir orkuverið, skal hann fá bætur fyrir eftir mati, ef ekki semur, en þó ekki meira en hann hefir keypt þær fyrir, og draga skal frá því matsverði fyrningarupphæð fyrir það, sem liðið er af sjerleyfistímanum, er samsvari því, að matsverðið sje afborgað að fullu í lok sjerleyfistímans.

c) Öll virki skal bæta eftir mati, ef ekki næst samkomulag. Ef metið er, skal miða matið við upphaflegt kaupverð virkjanna, að viðbættu því, sem kostað kann að hafa verið til aukningar á þeim, en að frádreginni hæfilegri upphæð fyrir eðlilegu sliti og fyrningu eftir aldri hvers eins; auk þess skal draga sjerstaklega frá fyrir skemdir og bilanir, sem kunna að hafa orðið á virkjunum umfram eðlilegt slit.

d) Þar að auki má greiða uppbót fyrir sjerleyfismissi, alt að því $^{3}/_{4}$% fyrir hvert ár, sem eftir er af sjerleyfistímanum, af öllu andvirðinu fyrir landareignir og mannvirki. Skal sjerleyfisdómur gera um þá uppbót, ef ekki semur.

34. gr.

1. Að sjerleyfistímanum loknum fellur fallvatnið, orkuver og orkuveita undir full yfirráð ríkisins.

2. Um bætur til sjerleyfishafa fer þá sem hjer segir:

a) Fallvatnið og allan afnotarjett sinn af vatni, svo og allar landspild-

ur, sem nauðsynlegar eru fyrir orkuverið og orkuveituna, skal hann láta af hendi endurgjaldslaust.

b) Fyrir virki þau, er nýtileg verða talin að dómi vatnastjórnar til þeirrar hagnýtingar á fallvatninu, sem þá er fyrirhuguð, skal greiða bætur, eftir mati, ef samkomulagi næst ekki. Ef metið er, skulu matsmenn hafa hliðsjón af upphafskostnaði, rannsóknum og álitsgerðum vatnastjórnar, samkv. 22. og 24. gr., og fyrningu. Ekki skal bæta fyrir önnur mannvirki en þau, sem þá finnast, og ekki meira en svari því, að hve miklu leyti þau eru nýtileg til þeirrar notkunar á fallvatninu, sem fyrirhuguð er.

35. gr.

1. Þegar ekki eru nema 6 ár eftir af sjerleyfistímanum, og í síðasta lagi svo, að 4 ár sjeu eftir, má sjerleyfishafi senda landsstjórninni umsókn um nýtt sjerleyfi til afnota af vatnsfallinu með tilheyrandi landspildum. Á þeim sama tíma skulu og þeir aðrir senda umsóknir um slíkt sjerleyfi, sem hafa hug á því. Allar þær umsóknir verða að vera samdar í samræmi við þá gildandi fyrirmæli þar að lútandi.

2. Þegar þessi umsóknarfrestur er úti, skal landsstjórnin svara umsóknunum í samræmi við þá gildandi lög og reglur.

3. Ef sjerleyfishafinn sækir, og hafi hann rækt sjerleyfisskilyrði sín við hæfi landsstjórnarinnar, og áliti hún, að hans umsókn sje fult eins aðgengileg og nokkur hinna með tilliti til hagsmuna almennings, þá skal sjerleyfishafi hafa forgangsrjett fyrir öðrum umsækjendum, ef sjerleyfi verður veitt.

4. Nú ræður landsstjórn það af, að sjerleyfishafa skuli ekki veitt nýtt sjerleyfi, og skal hún þá gera honum það kunnugt eigi síðar en að 3 ár sjeu eftir af sjerleyfistímanum, að öll sjerleyfisrjettindi hans falli niður þegar kemur að þeim degi, sem landsstjórn þá til tekur. Er sjerleyfishafa skylt að hlíta þeim úrskurði afdráttarlaust.

5. Vatnastjórn skal þá hafa rannsakað hverjar landareignir sjerleyfishafa sjeu nauðsynlegar framvegis, og hver af virkjum hans geti talist nýtileg til þeirrar hagnýtingar á fallvatninu, sem fyrirhuguð er. Skal landsstjórnin jafnframt tilkynningunni um sjerleyfisslitin skýra sjerleyfishafa skriflega frá því, hver virki hans ríkið ætli að taka í sínar hendur og nefna þau. Er sjerleyfishafa þá óheimilt að taka burtu neitt af þeim virkjum, en skylt að halda þeim við, svo að þau gangi ekki úr sjer neitt að mun úr því, þar til ríkið tekur við þeim, enda skulu sjerleyfishafa greiddar bætur fyrir þau virki öll, samkvæmt 34. gr. 2. b.

6. Ef vatnastjórn telur einhver virki sjerleyfishafa óþörf eða gagnslaus til rekstrar á orkuverinu framvegis, þá skal landsstjórnin tilkynna sjerleyfishafa með árs fyrirvara í minsta lagi, áður hún leysir orkuverið til sín, hver þau virki hans eru, sem hún telst ekki geta notað sjer í hag framvegis. Bera sjerleyfishafa engar bætur fyrir þau virki. Skal landsstjórnin þá í þeirri sömu tilkynningu nefna þau virki, sem hún telur óhætt að taka í burtu, og er sjerleyfishafa þá frjálst að flytja þau burtu strax úr því.

IV. KAFLI.

Um sjerleyfi til handa útlendum mönnum.

36. gr.

1. Útlendir menn geta, ef sjerstakar ástæður mæla með, fengið sjerleyfi til að virkja fallvötn hjer á landi, þannig að farið verði eftir fyrirmælum III. kafla laga þessara, að svo miklu leyti, sem við getur átt. Heimilt er landsstjórn þá að setja þau frekari eða fleiri skilyrði, sem almenningsheill krefur.

2. Sama gildir um hlutafjelög og önnur fjelög með takmarkaðri ábyrgð og stofnanir, sem ekki heyra undir 3. gr., enda eigi fjelagið heimilisfang og varnarþing á Íslandi, og sje stjórn þess að $^2/_3$ skipuð innlendum mönnum.

3. Nú fer umsókn samkvæmt 1. eða 2. tölul. fram á sjerleyfi til að virkja fallvatn, sem hefir yfir 5000 eðlishestorkur, þá gildir það enn fremur, að landsstjórnin getur að engu gert skilyrðin vægari en vatnastjórn leggur til. Ef umsækjandi vill ganga að skilyrðunum, skal sjerleyfið lagt fyrir Alþingi til samþyktar eða synjunar, enda sæti málið sömu meðferð á þingi sem lagafrumvörp.

37. gr.

Lög þessi öðlast gildi þegar í stað. Jafnframt eru úr gildi feld lög nr. 55, 22. nóv. 1907, svo og önnur ákvæði í lögum, er brjóta kynnu bága við lög þessi.

Greinargerð.

Fátt mun nauðsynlegra en að halda jafnvægi milli atvinnuvega í landinu. Þegar því úrskurð skal gefa, hvort eða að hve miklu leyti virkjun orkuvatna í landinu skuli leyfð eður eigi, þá er það hin mesta nauðsyn, að ríkið hafi það í hendi sjer, hvort stóriðnað skuli leyfa, og að ráða, hve mikla byrjun megi leyfa og hve mikinn eða skjótan vöxt iðnaðarins. Jeg læt hjer fylgja brjef frá norskum vatnaverkfræðingi, í helstu röð, einum þeirra verkfræðinga, sem unnu að virkjun Rjukan í Noregi. Hann skýrir einmitt í brjefinu þessa nauðsyn.

[*Þýðing.*]

Herra docent, alþingismaður
Bjarni Jónsson frá Vogi.
Íslensku stjórnarskrifstofunni,
Kaupmannahöfn.

Við hittumst snöggvast í Osló og þá lofaði jeg yður að skrifa yður nokkur orð, og segja skoðun mína um þau áhrif, sem hinn hraði vöxtur norsku stóriðjunnar hefir haft á þjóðfjelagsmál og fjármál Noregs.

Kristiania 20. august 1918.
Lökkeveien 9 II

Herr Docent, altingsmand
Bjarne Johnson fra Vogi,
Islandske Ministerium,
Kjöbenhavn.

Ved vort korte samvær i Kristiania lovet jeg Dem at skrive etpar ord til Dem angaaende min mening om den indflydelse den hurtige utvikling av den norske storindustri hadde havt paa de sociale og ökonomiske forhold i Norge.

Þetta efni hefi jeg hugsað mjög nákvæmlega, svo sem gefur að skilja, þar sem jeg er einn þeirra verkfræðinga og fjármálamanna, sem nákvæmast hafa fylgst með þróun stóriðjunnar í landi voru, frá fyrstu byrjun hennar og hef stjórnað mörgum stærstu stóriðjufyrirtækjum landsins. Aftur á móti veldur því hið flókna eðli þessa málefnis, að jeg hefði gjarna óskað að hafa nokkru meiri tíma til að orða svar mitt, þegar jeg á að láta skoðun mína skriflega í ljósi og þjer óskið að nota það, sem jeg segi í þessu sambandi. En jeg skil, að þjer eruð að því kominn að hverfa heim til Íslands og viljið gjarna fá þetta brjef áður en þjer farið. Jeg skal því, eftir því, sem mjer er auðið, láta uppi álit mitt og lít jeg þá einkum til þeirra afdrifa og afleiðinga, sem þróun stóriðju hlyti að hafa í för með sjer, á Íslandi. Jeg geri hjer ráð fyrir, að þekking min á Íslandi og íslenskum staðháttum sje ekki öllu meiri en venjulegt er hjer í Noregi.

Dette er et spörgsmaal, som jeg selvfölgelig som en av de ingeniörer og forretningsmænd, der paa det nöieste har fulgt storindustiens utvikling i vort land helt fra dens förste begyndelse, og som leder av flere av landets störste storindustrielle bedrifter vel i forholdenes medför har kommet til at reflektere ganske indgaaende over. Paa den anden side er dette et spörgsmaal, hvis indviklede natur gjör, at jeg nok, naar jeg i en forbindelse som denne De her önsker at benytte min uttalelse i skal gi min mening skriftlig tilkjende, gjerne skulde önsket at ha havt lidt mere tid til at utforme mit svar. Jeg forstaar imidlertid, at De staar umiddelbart foran Deres avreise til Island og gjerne vil ha dette brev med för De reiser, og jeg skal derfor saavidt godt som mulig sammenfatte min mening og da særlig med henblik paa de fölger og konsekvenser som det samme spörgsmaal maatte komme til at faa paa Island. Jeg forutskikker her, at mit kjendskab til Island og islandske forhold ikke gaar utover hvad der er rent almindelig her i Norge.

Stóriðjan hófst í Noregi á síðasta tugi 19. aldar og í kring um aldamótin. Í fyrstu var hún bundin við notkun hinna miklu fallvatna kring um Osló. Þetta voru auðug, þjettbygð hjeruð og þar hafði einnig áður verið talsverð iðja. Fyrir því er ekki hægt að segja, að fyrstu stóriðjufyrirtækin hafi haft nein óheppileg áhrif, hvorki á þjóðfjelagsmál eða fjármál, *þegar á heildina er litið*, því að auðvitað fylgja svo að segja sjerhverri stóriðju, þar sem stórir flokkar eru verkamanna, ýmsar stærri eða minni þjóðlífsbyltingar innan hjeraðsins og ýmsir ókostir, sem þó fyllilega jafnast af þeim hagnaði, sem iðjunni fylgir, ef þróunin er jöfn og hæg.

Storindustrien holdt sit indtog i Norge i 90 aarene eller omkring hundredeaarsskiftet. I sin förste begyndelse blev den knyttet til utnyttelsen av de store vandfald i distrikterne omkring Kristiania. Dette var rike, folketættet distrikter, hvor der ogsaa fra tidligere dage av hadde været adskillig industri. De förste storindustrielle bedrifter kan derfor ikke siges at ha havt nogen uheldig indflydelse hverken socialt eller ökonomisk *stort og helt seet*, thi selvfölgelig medförer saa at si enhver storindustri med store arbeideransamlinger sine mindre eller större sociale omvæltninger inden distriktet og ulemper som dog naar utviklingen er jevn og langsom fuldt ut opveies av de fordele de medförer.

Seinna meir, og þá einkum eftir að köfnunarefnisiðjan hófst hjer á landi, tók þróunin aðra rás og fór miklu hraðari fetum.

Senereben og da först og fremst ved kvælstofindustriens opkomst her i landet kom utviklingen ind i et andet spor og skjöt en langt raskere fart.

Þessu máli hefi jeg helgað mestan hluta tíma míns og vinnukraftar og jafnan mun jeg verða bundinn við stóriðjuna. Ekkert hefði verið mjer kærara, en að jeg hefði sjeð og getað sagt, að þróun og verkanir stóriðjunnar í landi

Jeg har ofret denne sak den meste del av min tid og min arbeidskraft og kommer altid til at være knyttet til storindustrien. Intet skulde være mig kjærere, end om jeg kunde seet at det var saa og sagt det, at storindustriens

voru hefðu eingöngu verið því til gagns. — Það get jeg samt sem áður, því miður, ekki sagt. — Þó er það ekki svo að skilja, að jeg fylli þann flokk, sem fyrirdæmir stóriðjuna, en jeg hefi við verk mitt sjeð það og lært, að ef slíkt mál á fram að ganga og verða að verulegu gagni, þrátt fyrir það, hversu stórkostlega það grípur inn í líf þjóðarinnar, og ef hin miklu gæði, sem ríkulegir möguleikar stóriðjunnar geta orðið þjóðfjelaginu, eiga að njóta sín til fulls og fullkomlega yfirgnæfa ókostina, þá *verður þróunin að vera jöfn og hægfara, og frá fyrstu byrjun háð lögum, sem um það eru sett.*

Þessi lög eiga að vísu *svo lítið sem auðið er* að grípa inn í eða vera *til hindrunar frumkvæði einstaklingsins* eða sjálfsstjórn hins duglega, kunnuga og reynda iðjuhölds í sínum eigin málum. En þau verða að vera þann veg gerð, að ríkið sjálft, þegar frá upphafi, hafi hönd í bagga með *styrkleika þróunarinnar.*

Þar sem aflvaki, svo sem vatnsorka, eða því um líkt, er til frá náttúrunnar hendi, getur nútíðin sannarlega, með aðstoð iðnfræðinnar og viðskiftanna, á skömmum tíma algerlega ummyndað ríki og gert bændaþjóð að iðnaðarþjóð. En þessir aflvakar geta ekki gert þetta á þann hátt, að ekki verði um leið þjóðfjelagsmein að, sem grafa um sig og raska lífi þjóðarinnar og ríkisins.

Jeg hefi að minsta kosti fjórum sinnum komið að fossum, sem lágu í afskektri sveit og strjálbygðri, og 4—5 árum síðar hefir á sama stað verið komin stór verksmiðja og nýtt iðjuver með dálítlum nýjum bæ í kring. Svo mun og fara á Íslandi, ef hin afarmikla vatnsorka þess verður skyndilega leyst úr læðingi. Fyrsta og annað, og, ef til vill, þriðja og fjórða skifti getur hugsast, að þetta fari vel, einkum ef fjelögin, sem hafa stofnsett fyrirtækin, hafa haft næga peninga og nauðsynlega reynslu til þess að útbúa nýja iðjuverið á besta hátt, þjóðfjelagslaga sjeð, en þegar fjöldi slíkra iðjuhjeraða í litlu landi verður meiri en svo, að hann standi í eðlilegu hlutfalli við aðra atvinnuvegi landsmanna, og einnig við þegnfjelags- og stjórnmálalíf

utvikling og virke i vort land utelukkende hadde været til gavn for dette. Det kan jeg imidlertid desværre ikke si. — Ikke saa at forstaa, at jeg hörer til den klasse der fordömmer storindustrien, men jeg har under min virksomhet lært og seet, at skal en saadan saks gjennemförelse med de kollosale indgrep den gjör i en nations liv bli til virkelig gavn, den store nytte den kunde gjöre og i sig selv indebærer de rigeste muligheter for at gjöre i et samfund, komme til sin fulde ret og komme til helt at overskygge ulemperne, da *maa utviklingen gaa rolig og langsomt for sig og maa fra förste stund av reguleres gjennem dertil egnede love.*

Disse love bör vistnok *mindst mulig* gribe ind i eller stille sig *hindrende for det private initiativ* og for den dygtige, indsigtsfulde, erfarne industrielles selvstændige styrelse med sine saker, men de bör være saaledes indrettet, at samfundet selv helt fra först av har haand og hanke med *utviklingens intensitet.*

Hvor naturlige hjælpekilder som vandkraft eller lignende er tilstede formaar visselig vor tids tekniske og kommercielle hjælpemidler fuldt ut i löpet av ganske kort tid ganske at omskape en stat fra en bondestat til en industristat, men hvad de samme hjælpekilder ikke formaar er at gjöre dette paa en saadan maate, at der ikke samtidig fremkaldes sociale onder der griper dypt og forstyrrende ind i statens og folkets liv.

Jeg har paa samme maate som tilfældet vil bli paa Island, om dets enorme vandkraft pludselig skulle bli tat i bruk, ikke mindre end 4 gange kommet til det store vandfald, som laa i en avgjemt bondebygd, sparsomt eller næsten ikke befolket, og 4—5 aar efter har der paa samme sted ligget en vældig fabrik og et helt nyt lidet industricentrum med en helt ny liten by. Den förste og den anden og kanske den tredje og fjerde gang kan dette muligens gaa godt, særlig hvis de selskaber der har igangsat bedriften har havt de fornödne penge og den fornödne erfaring til at utstyre det nye industricentrum paa den bedste maate i samfundsmæssig henseende, men naar antallet av saadanne industrisamfund i et lidet land stiger

landsins, þá taka afleiðingarnar af stofnun þessara mörgu iðjuhjeraða að koma í ljós með margföldu afli i daglegu lífi þjóðarinnar.

utover hvad der staar i et sundt forhold til landets hele övrige næringsliv og også til hele landets sociale og politiske liv, da begynder fölgerne av disse forskjellige industrisamfunds opstaaen at virke og melde sig i hele nationens daglige liv med den mangedobbelte styrke.

Verkamannamálið veldur mestum erfiðieikum. — Því miður er ekki hægt að neita því, að eitt erfiðasta viðfangsefnið, sem til er i nútiðarþjóðfjelagi, er það að koma upp ánægðri stjett iðjuverkamanna. — Iðjuverkmaðurinn getur aldrei orðið sinn eiginn húsbóndi. Hlutverk hans er að stjórna einhverri vjel og sjálfur verður hann óhjákvæmilega, að meira eða minna leyti að vinna eins og vjel. — En nú er þvi svo farið, að það er ekki í samræmi við mannlegt eðli að vera vjel og einkum er þetta óeðlilegt Norðurlandabúum og þá allra helst Norðmönnum og, að jeg hygg, einnig Íslendingum.

Det er i arbeiderspörgsmaalet den störste vanskelighet ligger. Det lar sig desværre ikke negte, at det at skape en tilfreds industriarbeiderstok er et av de vanskeligste problemer, som forekommer i det moderne samfund. Industriarbeideren kan aldrig bli sin egen herre. Hans opgave er at passe en eller anden maskine, og han vil selv uvægerlig i större eller mindre grad bli nödt til at virke som en maskine. — Det er nu engang ikke overensstemmende med det menneskelige naturrel at skulle være en maskine, og specielt ligger dette ikke for nordboerne, mindst av alle for Nordmændene og jeg antar heller ikke for Islænderne.

Í bændastjett og flestum öðrum stjettum getur hver einstaklingur að meira eða minna leyti unnið beinlínis fyrir sjálfan sig og hlotið beinan ávöxt verka sinna. Þessu er miklu erfiðara að koma fyrir í iðnaðarríki, og síst af öllu verður það með þeim ráðum, sem jafnaðarmenn þykjast geta bent á. Verkmannastjettin verður því alstaðar og óumflýjanlega meir eða minna óánægð.

Inden bondestanden og inden de fleste andre stænder kan det enkelte individ i större eller mindre grad arbeide direkte for sig selv og direkte höste fordele i större eller mindre grad av sit eget arbeide. — Dette er langt vanskeligere gjennemförbart i et industrisamfund, og det vil mindst av alt opnaaes ad de veie og med de midler som socialisterne tror at kunne peke paa. Man faar derfor uvægerlig overalt en mere eller mindre misfornöiet arbeiderstand.

Í þeim löndum, þar sem skaplyndi þjóðarinnar er annað og þar sem þróun iðnaðarins hefir farið fram á svo löngum tíma, að íbúar landsins eru orðnir iðjuvanir (»industrielt aklimatiseret«), getur að vissu leyti hepnast að koma upp ánægðri eða nokkurn veginn ánægðri verkamannastjett við stóriðju, ef fyrirtækin og hið opinbera fórna til þess nægilega miklu fje og umhyggju. Verkamennirnir verða að fá eins góð kjör og auðið er, en þó ekki eingöngu fjárhagslega, þvi það er alls ekki það, sem mest á ríður, heldur verður fyrst og fremst að sjá fyrir góðum bústöðum á skynsamlegan hátt, skemtunum verkamanna í tómstundum, sjá um andlegan þroska þeirra og fræðslu, vekja hagsýni þeirra og vekja þá til að nota sjer þau fjárhagsleg gæði og önnur, sem fyrirtækið

I de lande hvor folkelynnet er et andet, og hvor den industrielle utvikling har gaaet for sig gjennem en saa lang tid at landets befolkning er blit »industrielt aklimatiseret«, der kan det til en viss grad lykkes at skape en fornöiet eller nogenlunde fornöiet industriarbeiderklasse, naar bedrifterne og det offentlige ofrer tilstrækkelig herpaa av penge og omtanke. Man maa gi arbeiderne de bedst mulige kaar ikke netop bare i ökonomisk henseende, thi det er ingenlunde det avgjörende, men först og fremst sörge for en fornuftig lösning av boligspörgsmaalet, spörgsmaalet om arbeidernes adspredelse i fritiden, omsorgen for deres intelektuelle utvikling, vækkelsen af deres ökonomiske sans og deres sans for at benytte de ökonomiske og andre goder,

og ríkið veitir þeim, *svo að þeir sjálfir verði þess megnugir að bæta tilveru sína.*

Þetta hefir orðið mjög erfitt um norsku verkamennina. Sjálfsagt er orsökin til þess að miklu leyti sú, hve einstaklingshyggjan á sjer djúpar rætur í norsku þjóðinni. En geysihraði þróunarinnar hefir líka lagt mjög stóran skerf til þess.

Hvert stóriðjufyrirtækið hefir verið stofnað á fætur öðru og öll hafa þau orðið að fá verkamenn sína innan hinnar litlu norsku þjóðar, sem alt fram að aldamótum var yfirgnæfandi bændaþjóð. Vinnuaflið hefir verið tekið frá landbúnaðinum. Bændasynir og grasbýlamanna og vinnumennirnir hafa yfirgefið hið frjálsa líf sitt á ökrum og engjum og leitað til bæjanna eða stóriðjuveranna, því að háa kaupið hefir freistað þeirra. Samt sem áður er sú reynsla þeirra algengust, að háu launin hafa ekki veitt þeim nægilegt í aðra hönd fyrir það, sem þeir mistu, og að þeir hafa ekki, eins og þá hafði dreymt um, getað auðgað og bætt tilveru sína með háu launum. Þá hitta þeir talsmann jafnaðarstefnunnar og hann segir þeim, að það sje að eins vegna þess, að launin sjeu ekki nógu mikil. — »Takið fyrirtækið af vinnuveitendunum og skiftið hinum mikla ágóða, sem vinnuveitendurnir fá, á milli verkamannanna; þá mun æfin að betri«.

Jeg skal ekki fara hjer út í þetta mikla þjóðfjelagsmál. Hingað til hefir ekki verið ráðið fram úr því, og það verður varla, að minsta kosti ekki með þeim ráðum, sem enn hafa reynd verið. *Hitt skiftir máli í þessu sambandi, að óánægjan kemur; um það efast enginn,* hverjum stjórnmálaflokki sem hann fylgir.

litlu þjóðfjelagi, eins og Noregi, þótti það áður stórfyrirtæki, sem einni miljón króna var varið í. En þegar skyndilega rísa þar upp fyrirtæki, sem virkja og nota hundruð þúsunda hestorkna og höfuðstóll þeirra skiftir hundruðum milliona, *þá ruglast fjármálahugtökin svo mjög, ekki að eins hjá hinum lægri stjettum, heldur einnig með allri*

som gives dem af bedrifterne og samfundet, *saaledes at de skaper sig selv en bedre tilværelse.*

Med den norske industriarbeider har dette vist sig meget vanskelig. — En stor del av aarsaken hertil er vistnok at söke i den sterkt utviklede individualisme hos det norske folk. Men mægtig har ogsaa den voldsomme hurtighet hvormed utviklingen har skredet frem bidraget hertil.

Der er blit startet den ene nye storindustrielle bedrift efter den anden, der alle har maattet söke sine arbeidere inden det lille norske samfund, der helt indtil aarhundredeskiftet vel kunde siges at være væsentlig et bondesamfund. Arbeidskraften er blit tat bort fra jordbruket, bondesönnerne, husmandssönnerne og landbruksarbeiderne har forladt sin frie tilværelse i marken og sökt ind til byerne eller de store industrielle bedrifter trukket av de store lönninger. De har imidlertid gjennemgaaende gjort den erfaring, at de store lönninger ikke har git dem tilstrækkelig gjengjæld for hvad de har mistet, og at de ikke gjennem de store lönningen har kunnet skape den rigere tilværelse, som de hadde drömt om. Saa möter de den socialistiske agitator, og han fortæller dem, at det bare er fordi lönningerne ikke er store nok. — »Ta bare bedriften fra arbeidsherrerne og del den store profit, som arbeidsherrerne har, mellem arbeiderne, saa vil nok tilværelsen bli lykkeligere«.

Jeg skal ikke her komme ind paa det store sociale spörgsmaal. Det er ikke blit löst hidindtil, og det blir neppe löst, ihvertfald ikke ad de veie som man hidtil har forsökt. — *Hvad der er avgjörende i denne forbindelse er, at misnöien kommer, derom er ikke nogen i tvil,* hvilken politisk leier han end maatte tilhöre.

Naar der i et lidet samfund som det norske, hvor tidligere en kapital paa en million kroner anbragt i et foretagende syntes stor, pludselig opstaar bedrifter, der utbygger og utnytter hundrede tusinder av hestekræfter, og hvis kapital regnes i hundrede millioner, *da forvirres de ökonomiske begreper i en saadan grad, ikke alene hos de lavere klas-*

þjóðinni, að afleiðingarnar verða örlögþrungnar.

Verkamennirnir heyra nefndar þessar upphæðir og halda, að engin takmörk sjeu fyrir því, hvað þessi fyrirtæki geta goldið verkamönnum sínum. Þeir vita, að þeir stjórna vjelum og verkfærum, sem kosta hundrað þúsundir og framleiða ef til vill fyrir 10 þúsundir á ári og þeim verður það óskiljanlegt, að ekki skuli vera hægt að launa þeim svo að segja takmarkalaust.

En það er ekki einungis hjá verkamönnunum, sem þessi óstjórnlegi peningaþorsti kemur upp. Þessar algerlega röngu hugmyndir um, hvað slík fyrirtæki geta og eiga að veita, breiðist út meðal annara stjetta. Sjerhver sá, er nokkuð hefur að selja slíku fyrirtæki, sem hann veit að fyrirtækið þarfnast, heldur að hann geti heimtað takmarkalaust, og ef honum tekst að selja, þá hefur hann ekki meiri gleði af því, að hafa fengið stórfje frá slíku fyrirtæki, fyrir vörur sínar, en hann hafði áður af því, að fá smáupphæð hjá meðbræðrum sínum, er stóðu honum jafnfætis.

Stjórnmálamenn og aðrir áhrifamenn þjóðfjelagsins hafa líka látið afvegaleiðast, því að þeir hyggja, að ótakmarkaðar byrðar megi ríkið leggja á þessi stóriðjufyrirtæki.

Yfirleitt kemur fram öfund til þessara fyrirtækja, sem verður til þess, ásamt hinum fyrirbrigðunum, sem jeg hefi nefnt, að vekja megnustu úlfúð og skarpar andstæður milli fyrirtækjanna og hins annars venjulega hluta þjóðfélagins. — Efnishyggjan gegnsýrir þjóðfjelagið. Það hefst dans í kringum gullkálfinn, en þó hata menn jafnframt þennan gullkálf og reyna að vinna honum mein

Þannig hefur farið hjer í Noregi, og er það sannfæring mín, að svo muni einnig og miklu fremur fara á Íslandi. Þar er alt auðvitað í miklu smærri stíl en í Noregi. Íslenska þjóðfjelagið hefur, enn sem komið er, miklu minni hæfileika til að samlaga sjer nýja iðnskipulagið, án þess að sömu erfiðleikarnir og sömu andstæðurnar komi í ljós og það á hærra stigi.

Hagsmunir landbúnaðarins verða út

ser men langt op gjennem folket, at det faar skjæbnesvangre fölger.

Arbeiderne hörer tale om disse summer, og de tror, at der ingen grænser er for, hvad disse bedrifter kan betale sine arbeidere. De vet, de passer maskiner og apparater, som koster 100 tusinder og kanske producerer for 10 tusinder om aaret, saa det blir dem ufattelig, at man ikke skulde kunne lönne dem saa at si ubegrænset.

Men ikke alene hos arbeiderne opstaar denne umaatelige hunger efter penge, thi disse fuldstændig urigtige forestillinger om, hvad disse bedrifter kan og bör kunne yde, spreder sig blandt de andre stænder. Hver en, som har noget at sælge til en saadan bedrift og som han vet at en saadan bedrift trænger, tror, at han kan forlange ubegrænset, og naar han en gang sælger, saa har han ikke mere glæde av at ha faaet en enorm sum af en saadan bedrift for sine varer, end han för hadde av at faa en brökdel av sine medmennesker, som stod paa det samme trin som han selv.

Ogsaa hos politikerne og de ledende i samfundet forvrænges begreperne, og de tror, at der findes ingen begrænsning for de byrder samfundet kan lægge paa disse industrielle storbedrifter.

I det hele opstaar der en misundelse overfor disse bedrifter, som sammen med de övrige fænomener jeg her har skildret skaper den störste bitterhet og det störste motsætningsforhold mellem bedrifterne og hele det övrige almindelige samfund — Samfundet materialiseres i aller höieste grad. Der opstaar en dans om guldkalven, samtidig som man mere eller mindre hader denne samme guldkalv og söker at skade den.

Saaledes er det gaaet her i Norge, og saaledes er det min overbevisning, at det i end höiere grad vil komme til at gaa paa Island. Der er forholdene naturligvis meget mindre end i Norge. Det islandske samfund har endnu langt mindre evner til i sig selv at absorbere det nye industrisamfund, uten at de samme vanskeligheter og de samme motsætningsforhold i end höiere grad vil komme til at melde sig.

Landbrukets interesser vil skades i

undan miklu meira við það, að vinnuaflið er frá honum tekið og það lítið eftir er, verður geysidýrt. Meðal annara stjetta, verslunarstjettarinnar o. s. frv. mun sami peningasprengurinn koma í ljós, og hjá stóru stjórnmálaflokkunum, sem vilja halda í gömlu, eðlilegu verðgildin, mun kenna hins sama ósamræmis.

Eins og áður er sagt munu og íslensku verkamennirnir varla verða sjerlega hrifnir af því ófrjálsa lífi, sem iðjuverkmaðurinn lifir.

Þegar iðjuhöldar reisa nýjar virkjanir og verkamannabæi, sem við þær eru tengdir, þá geta þeir lagt mikið fje og mikla umhyggju, eftir því, sem hægt er, til þess að gera heimili verkamannanna og líf þeirra eins þægilegt og auðið er. En fram hjá þeirri staðreynd verður ekki komist, að maður er miklu sælli á litlum jarðarskika, í litlum kofa, sem hann hefur sjálfur reist, keypt af sinum líka eða erft eftir foreldra sína, en í verkamannaheimili nýtisku stóriðjuhöldanna, enda þótt það sje miklu þægilegar útbúið og hann njóti þar að öllu leyti miklu meiri hagsmuna og fríðinda en fyr hafði hann.

Í stuttu máli sagt, verður hraðfara vöxtur stóriðjunnar í litlu þjóðfjelagi, einkum þar, sem þjóðin er engan vegin vel til þess fallin að vera verksmiðjulýður, til þess að vekja óánægju og ósamræmi í þjóðfjelaginu, er hafa í för með sjer alvarlega stjórnmálaerfiðleika.

Ef menn á Íslandi ætla nú að byrja virkjun eins hinna stærri fallvatna svo að nemi nokkrum þús. hestorkna, þá mun þurfa til þess mörg þús. verkamanna, bæði til stofnunar og reksturs og þá verða að myndast eitt eða fleiri iðjuhjeruð innan íslensku þjóðarinnar, sem nú er bændaþjóð. Jeg hygg að eigi þurfi fleiri rök en jeg nú hefi talið til þess að sýna, að þetta veldur miklum erfiðleikum. Jeg vil að eins geta þess, að mjer er ekki fyllilega ljóst, hvernig menn ætla sjer á Íslandi að fá þann verkamannafjölda, sem með þarf. Jeg hygg að verkamenn verði að flytja inn, en það mun verða harla örðugt að fá innfluttan fjölda verkamanna, þeirra

end höiere grad ved at arbeidskraften tages bort fra det, og den gjenværende arbeidskraft fordyres i en höiere grad. — Hos de andre stænder, handelsstanden o. s. v. vil den samme jagt efter penge gjöre sig gjældende, og hos de store politiske partier, der önsker de normale gamle værdier bibeholdt, vil det samme motsætningsforhold gjöre sig gjældende.

Neppe vil vel heller, som för sagt, den islandske arbeider föle sig særlig tiltrukket av den tvungne tilværelse som en industriarbeider förer.

Naar en bedrift bygger op sine nye anlæg og sine dertil knyttede arbeiderbyer, saa kan de lægge saa megen omsorg og saa mange penge som det paa nogen rimelig maate gaar an i at gjöre arbeidernes hjem og deres tilværelse saa god som mulig, men man kommer ikke utenom det faktum, at en mand föler sig langt lykkeligere paa en liten jordflek med en liten hytte, som han selv har bygget, kjöpt av likestillede eller arvet av sine forældre, end han föler sig i de moderne industribedrifters arbeiderhjem, selv om disse er langt mere komfortable, og han der nyter i enhver henseende langt större fordele og attributter end han gjorde för.

Kort sagt, den forcerede opbygning av en storindustri i et litet samfund, særlig hvor folket heller ikke i nogen henseende egner sig for at være industriarbeidere, skaper misnöie og sociale motsætningsforhold, der faar den mest skjæbnesvangre politiske betydning.

Om man nu paa Island vilde begynde utbygningen av et av de store vandfald paa etpar hundrede tusen hestekræfter, hvortil der vil kræves flere tusen arbeidere baade for anlæg og drift, saa maatte man altsaa skape et eller flere nye industrisamfund indenfor det nuværende islandske bondesamfund. — Jeg tror ikke, det trænger nogen yderligere paavisning end den jeg her har git av hvilke vanskeligheter dette vil medföre. — Jeg vil blot nævne, at det staar mig ikke rigtig klart, hvorledes man paa Island skal kunne skaffe den fornödne arbeidsstok. Den maatte antagelig importeres, men det vil være en meget vanskelig sak at faa importeret

sem vanir eru, gætnir og skynsamir, svo sem eru t. d. þýskir og enskir verkamenn og fá þá til að ala aldur sinn á Íslandi. Mig uggir, að menn mundu fá kjórinn úr verkamönnum Evrópu og þetta mundi valda tífalt meiri örðugleikum en ef menn hefðu nægan innlendan mannafla.

Reynslan hefir sýnt það, að umhverfis sjerhverja stórvirkjun verður eins konar »Klondyke« meðan verið er að koma henni upp og það hefir komið í ljós að röð og regla kemst ekki á, á slíkum stöðum, fyr en með annari eða þriðju kynslóð. Ef það væru gömul iðjufélög, sem kæmu upp þessum fyrirtækjum á Íslandi, þá mundu þau að vísu, með fjárfangaráðum sínum og sjerstakri reynslu í þjóðskipulagsmálum, sem snerta fyrirtæki þeirra, geta gert þessi iðjuhjeruð vel úr garði frá byrjun, og yfir höfuð skipað þeim vel, ef skynsamleg löggjöf kæmi til. En sömu erfiðleikarnir mundu samt koma í ljós, því að þeir eiga rætur sínar í mannlegu eðli. Einnig verða menn að muna það, að slikir iðjuhöldar hafa ekki samkynja áhuga á fyrirtækjum sínum í öðru landi og þeim, er þeir reka heima fyrir.

En ef einstakir menn, lítt kunnugir stóriðjurekstri, rjeðust í fyrirtækin, eða það væru nýmynduð fjelög, sem fá ætti í hendur virkjun og notkun íslensku fallvatnanna og iðjuna, sem við það verður bundin, þá mun annan veg fara og ver. Og ef hið fyrra verður uppi á teningnum, þá mun verða lítið úr þeim fjárhagslega ávinningi, sem Ísland kynni að geta haft af því að láta virkja fallvötn sín og taka þau í þarfir stóriðjunnar.

Reyndir iðjuhöldar mundu sjá, að áhættan og erfiðleikarnir við það, að koma upp nýrri stóriðju í landi eins og íslandi, mundu vera mjög miklir í hlutfalli við þann fjárhagslega ábata, sem þeir gætu fengið af því að setja fyrirtæki sín og koma fje sínu fyrir, þar sem reksturinn og sú sveit manna, sem við hann er bundin, gæti ekki vaxið eðlilega út úr þjóðfjelaginu, sem fyrir er, svo sem hlýtur að verða á Íslandi.

en arbeidsstok av gamle, rolige og fornuftige industriarbeidere som f. eks. de tyske og engelske og at faa disse til at leve sit liv paa Island. — Jeg er bange for, at man vilde faa bærmen av Europas arbeidsstok, og dette vilde gjöre forholdene ti gange værre end om man hadde havt den indfödte arbeidsstok at operere med.

Det viser sig erfaringsmæssig, at ethvert storanlæg under anlægstiden skaper omkring sig et lidet Klondyke, og det viser sig, at der kommer ikke ro eller orden i forholdene paa et saadant sted paa mindst en generation eller to. Om det var gamle industrielle selskaper der oprettet disse bedrifter paa Island, saa vilde det vistnok med disses ökonomiske resurser og specielle erfaring paa det sociale omraade, der knytter sig til deres bedrifter, i forbindelse med en sund lovgivning kunde avstedkommes, at disse samfund blev godt utrustede fra först av og vel organiserte i det hele taget fra först av, men de samme vanskeligheter vilde like fuldt melde sig, de har sin rot dypt i den menneskelige natur, og det maa ogsaa erindres, at disse bedrifter ikke vilde ha de samme interesser likeoverfor sine bedrifter, naar disse laa i fremmed land, som naar de starter bedrifter i sit eget land.

Skulde det bli med industri mindre fortrolige enkeltpersoner eller nydannede korporationer, hvem utnyttelsen av de islandske vandfald og dertil knyttede industrier skulde overlates, da vilde forholdene arte sig betydelig værre, og i det förste tilfælde kanske mere end i det sidste vil de ökonomiske fordele som Island kanske kunde opnaa ved at la sine naturlige herligheter bli gjenstand for storindustriel utnyttelse ikke bli særlig stor.

De erfarne industrifolk vilde finde, at risikoen og vanskeligheterne ved at skape en ny storindustri i et land som Island, hvor bedriften og det specielle samfund, der skulde knytte sig til den, ikke kunde gro naturlig ut av det existerende samfund, men maatte skapes helt kunstig, vilde være meget store i forhold til de ökonomiske fordele som de kunde opnaa ved at henlægge sine bedrifter og placere sine penge i disse bedrifter paa Island.

Því má ekki gleyma, að það hagræði, sem fyrir hendi er, er að eins ódýrt vatnsafl í ríkum mæli. Þetta er að vísu mikið hagræði fyrir sumar iðjugreinir, en verkamannavandamálið og mörg önnur í fjarlægu landi, svo sem Ísland er, eru einnig svo þung á metunum, að það verða aftur takmörk fyrir því, hve miklu hægt er að verja til kaupgjalds og fríðinda handa verkamönnum, og til annara þjóðskipulagsmála.

Það er alls ekki skoðun mín, að Ísland ætti ekki að taka að nota vatnorku sína og þau verðmæti, sem það á í skauti náttúrunnar, heldur þjóðin um aldur og æfi að vera bændaþjóð svo sem nú er. En jafn örugg er sú sannfæring mín, *og hún styðst við reynslu mína*, að þessi þróun verður að vera hægfara og byrja í smáum stíl, uns menn hafa undirbúið jarðveg þjóðlífsins undir iðjuna, svo að iðjuhjeruðin, sem upp rísa, geti vaxið saman við bændaþjóðina, sem fyrir er.

Einkum verður þróunin að vera hæg í upphafi, svo að nauðsynlegt samræmi og samvinna verði milli þess, sem nú er, og hins nýja. Hið nýja má ekki verða ráðandi frá byrjun. — Iðjan má frá upphafi ekki vera meiri en svo, að hún komi eins og eðlilegur og hæfilega stór liður í þjóðfjelaginu. Þá verður hún ekki öfundarefni, heldur fær sanngjarna aðstöðu við hlið hinna atvinnuveganna. Jafnframt verða menn að muna eftir því, að sje iðjan aukin, krefur það einnig anknigar landbúnaðarins og annara atvinnuvega svo að nauðsynlegt samræmi og samvinna fáist og enda blátt áfram til að fæða hið nýmyndaða iðjuhjerað, veita því nauðsynlegan fæðuforða og aðrar lífsnauðsynjar.

Ef þróunin verður ekki hægfara og heilbrigð, má telja víst að fljótt beri á óeðlilegri verðhækkun, er stafar af fjárglæfrum. Iðjunni verður kent um, og hún hötuð, og ósamræmið og gallarnir koma í ljós.

Stórt þjóðfjelag missir síður jafnvægis síns þótt einn atvinnuvegur þess þróist á þennan hátt, heldur en lítið. Meðal annars vegna þess, að flest hinna stærri þjóðfjelaga framleiða sjálf mest af lífs-

Det maa erindres, at den fordel, som er tilstede, er kun den i store mængder tilstedeværende billige vandkraft. Dette er vistnok en meget stor fordel for en række industrier, men arbeiderspörgsmaalet og mange andre spörgsmaal i et land som Island, der ligger saa langt borte, spiller ogsaa saa stor rolle, at hvad der kan ofres paa arbeiderspörgsmaal og andre sociale spörgsmaal atter er begrænset.

Det er ingenlunde min mening, at Island ikke skulde begynde at utnytte sin vandkraft og de værdier det har i sine naturlige herligheter, men til enhver tid bli det bondesamfund det er, men like saa sikkert er det *at fra min erfaring* min mening, at denne utvikling maa gaa langsomt og rolig for sig, og den maa begynde smaat, indtil man i social henseende faar skapt en jordbund for industrien og faar sammenknyttet det opstaaende industrisamfund med det bestaaende bondesamfund.

Særlig i begyndelsen maa utviklingen gaa forholdsvis langsomt for sig for at der skal opstaa den nödvendige vekselvirkning mellem det nuværende og det nye. Det nye maa fra först av ikke bli det helt dominerende. — Industrien maa fra först av ikke være större end at den indgaar som et naturlig ledd av rimelig störrelse i det övrige samfund, saaledes at det ikke paa den anden side paadrager sig misundelse men tvertom faar en rimelig plads ved siden av de andre næringsgrene. Samtidig maa det erindres, at en ökning av industrien kræver ogsaa en ökning av landbruk og andre næringsgrene for at opnaa den fornödne vekselvirkning og tilsidst ogsaa for simpelthen at föde og skaffe de nödvendige levnedsmidler og andre nödvendighetsartikler til det nyopdukkede industrisamfund.

Er utviklingen ikke her langsom og sund, saa fremkaldes der her en unaturlig opjobbing av alle priser. Industrien faar skylden og blir forhadt, og motsætningsforholdene og ulemperne kommer.

Et stort samfund har vanskeligere at bringes ut av likevegt ved en saadan utvikling av en enkelt av dets næringsgrene end et lidet blandt andet fordi de fleste store samfund selv producerer de

nauðsynjum þjóðarinnar og hafa sjálf áhrif á heimsmarkaðinn.

Lítið þjóðfjelag heldur oft, að það geti einangrað sig og haldið alt öðru verðjafnvægi og þar kemur fram hin mikla villa, sem þau reka sig á fyr eða síðar, þegar samkepni stórþjóðanna kemur til skjalanna. Ástandið í Noregi er einmitt sjerkennilegt um þetta efni. Allir atvinnuvegir Noregs eru nú sem stendur háðir verðlagi, sem er alt annað, en í öðrum löndum Evrópu. Hvernig Noregur, þegar ástandið í Evrópu kemst í venjulegt horf, á aftur að komast i samkepnisfært jafnvægi, svo sem launin og útgjöldin eru nú vaxin, er atriði, sem flestir norskir stóriðjurekendur vilja ógjarna hugsa um. Hitt er víst, að af því fljóta örðugleikar i fjelagsmálum og stjórnmálum, er skekja munu þjóðfjelag vort í grunn niður.

Eins og jeg hefi sagt, held jeg því ekki fram, að Ísland ætti alveg að láta undir höfuð leggjast að virkja fallvötnin miklu. En jeg hygg, að byrja ætti með smávirkjanir nokkrar, með það fyrir augum að fullnægja almennum orku- og ljósþörfum í þjettbygðu hjeruðunum, og jafnframt leggja orku til nokkurrar smáiðju, er væri sjerstaklega hagkvæm eftir ástæðum öllum.

Jafnframt verður að undirbúa löggjöfina í þjóðskipulagsmálum, svo að leystur verði vandinn um húsnæði verkamanna og eins önnur mikilvæg viðfangsefni. — Því næst getur komið til þess að virkja eitt hinna stærri fallvatna til rafiðju.

Mér hefir skilist svo, sem menn hafi einkum augastað á köfnunarefnisiðjunni. En eg vil ráða mönnum til þess að athuga nákvæmlega og komast að fullri og ljósri niðurstöðu um, hve vel framleiðsla köfnunarefnis ber sig, sé það eingöngu framleitt banda landbúnaðinum. Það er efamál, hvort köfnunarefnisiðjan lifir ekki á aukaframleiðslu sinni, en nú eru söluskilyrði hennar takmörkuð.

Enn fremur verður allrar varúðar að gæta um það, hverju fjármagni er hleypt inn í landið, til þess að komast hjá þeirri hættu, að Ísland verði erlendum

fleste av folkets behovsartikler av enhver art og selv er en medbestemmende faktor paa hele verdensmarkedet.

Et lidet samfund tror ofte at kunne isolere sig og holde et helt andet prisniveau, og heri ligger den voldsomme vildfarelse, som tidligere eller senere vil melde sig, naar konkurrancen fra de store samfund kommer. — Karakteristisk i saa henseende er netop forholdene i Norge. Hele det norske næringsliv arbeider nu paa et prisniveau, der ligger ganske utenfor hele det övrige Europas. — Hvordan Norge, naar forholdene i Europa atter kommer ind i det normale, selv atter skal komme tilbake i et konkurancedygtig niveau med sine lönninger og utgifter av enhver art, er et spörgsmaal som de fleste norske industridrivende ikke gjerne vil tænke paa. Sikkert er det, at det vil komme til at medföre sociale og politiske vanskeligheter, der kommer til at ryste vort samfund i sine grundvolde.

Som sagt mener jeg ikke, at Island skuldé undlate helt at utbygge sine store vandfald, men jeg mener, at der bör begyndes med endel mindre utbygninger, der tar sigte paa at tilfredsstille det almindelige behov i de tættere befolkede distrikter for kraft og lys og samtidig avgi kraft til endel mindre industrier, der maatte egne sig specielt for forholdene.

Samtidig hermed maa man forberede den sociale lovgivning, saaledes at arbeidernes boligforhold og en række andre vigtige spörgsmaal faar sin lösning. — Derefter kan saa turen komme til utbygningen av et av de större vandfald for elektrokemisk formaal. —

Man har, saavidt jeg forstaar, fæstet sig ved kvælstofindustrien, men jeg vil da her tilraade, at man nöie studerer og gjör sig klar over, hvorvidt kvælstoffremstillingen er lönsom, saafremt man blot skal fremstille kvælstof til landbruket. Der kan være tvil om, hvorvidt ikke kvælstofindustrien lever paa sine biprodukter, hvis avsætningsmuligheter er begrænset.

Man bör videre være meget forsigtig med hensyn til valget av den kapital man slipper ind i landet, baade for derved at undgaa faren for at Island

stórþjóðum of háð, vegna þeirra hagsmuna, er þær hefðu þar að gæta. Þá verða menn og að tryggja sjer, að fjármagninu fylgi sú iðjuþekking, sem bráðnauðsynleg er.

Með iðjuþekkingu á jeg ekki einungis við iðnfræðaþekkingu og viðskifta í þeirri iðju, sem um er að ræða, heldur einnig þekkingu á því að skipa fjelagsmálum þeim, sem við iðjuna eru bundin. — Gömul iðjufjelög munu þar hafa ráð á mestri þekkingu.

Það er efni til alvarlegrar athugunar, hvort íslenska ríkið sjálft á að virkja fallvötnin og leigja orkuna, eða það á að veita sjerleyfi. Um það vil jeg að eins segja, að svá fremi ríkið á að annast virkjanirnar og hafa sanngjarnan hag af, þá mun slík leiga ekki verða mjög eftirsótt af iðjufyrirtækjum. Þau vilja sjálf eiga orku sína, ef fá á þau til að gangast undir tryggileg sjerleyfisskilyrði. Ríkið getur þá tekið sjerleyfisgjald.

Hjer vil jeg alvarlega ráða mönnum frá því að festast í þeirri trú, að hægt sje að leggja á sjerleyfisgjöld eins og þau, sem norska stjórnin hefir lagt á, með nýjustu löggjöf um þetta efni. Gjöld þau, sem farið er fram á, stafa af hreinu og beinu þekkingarleysi og einnig af öfund þeirri og andstæðum, sem jeg hefi áður bent á að komnar eru fram milli iðjunnar og stjórnmálanna. — Enginn einasti sjerfróður maður hefir verið spurður ráða. — Einasta afsökunin er sú, hve stórt bil er milli hámarks og lágmarks gjaldanna, og þá er einnig hægt að fara sem næst lágmarkinu. En stefnan mun þó vera sú, að fara sem næst hámarkinu og þá verður árangurinn sá, að iðjan hættir, eða sá, sem verri er, að heimskir menn og fávísir játast undir gjöldin og síðan fer alt fyrirtækið á höfuðið.

Ástandið, sem myndast hefir í Noregi, getur orðið Íslendingum góður reynslugrundvöllur, ef þeir ætla að ráðast í slíkar virkjanir. Þetta ástand þarf að athuga nákvæmlega og menn verða eins vel að varast víxlsporin, sem iðjan hefir stigið vegna of hraðfara vaxtar, eins og

ved fremmede stormagters kapitalinteresser skulde bli for sterkt avhængig av disse. Endvidere bör man sikre sig, at der med kapitalen fölger den virkelig fornödne industrielle indsigt.

Med industriel indsigt mener jeg ikke bare indsigt teknisk og kommercielt seet i den industri det dreier sig om men ogsaa indsigt i lösningen av de med industrien sammenknyttede store sociale spörgsmaal. — Gamle existerende industriselskaper vil her ha den bedste indsigt.

Det vil være et stort spörgsmaal til overveielse, hvorvidt den islandske stat selv bör utbygge kraften og bortleie den, eller den bör gi koncession. — Derom kan jeg blot si, at skal staten utbygge kraften og ha rimelig fortjeneste paa den, saa vil en saadan leie ikke stille sig særlig attraktiv for industrielle bedrifter. De vil, saafremt man skal faa dem til at gaa ind paa betryggende koncessionsvilkaar, nok selv eie sin kraft. Staten kan da ta koncessionsavgift.

Her vil jeg alvorlig advare mot, at man henger sig til den tro, at man kan paalegge koncessionsavgifter som de den norske regjering har paalagt ved sin sidste nye lovgivning paa dette omraade. — De opstillede avgifter er utslag av pur og bar uforstand i forbindelse med den misundelse og de politiske motsætningsforhold, som jeg foran har paapekt er opstaaet mellem industrien og politiken. Ikke en eneste sakkyndig har været forespurgt. Den eneste undskyldning er den, at grænserne er sat saa vide og at man har anledning til ogsaa at benytte de laveste av dem. Men tendensen vil dog allikevel være at benytte de höieste, og da opnaar man ikke andet end enten ingen industri at faa, eller man kan opnaa, hvad der er værre nemlig at ufornuftige og uforstandige mennesker antar avgifterne, og saa ramler hele foretagendet overende bakefter.

De forhold som har utviklet sig i Norge danner et godt erfaringsgrundlag for Island, om disse vil gaa til en saadan utbygning. Disse forhold bör nöie studeres, og man bör like meget vogte sig for at begaa de feil som er begaaet fra industriens side gjennem den for

þau mistök, sem löggjafarvaldinu hafa orðið á, er það var knúð af andúð gegn iðjunni.

Með ofanrituðu vona jeg að hafa gefið yður nokkrar upplýsingar og yfirlit nokkurt, sem komið gæti við áhugamáli yðar.

Ef eitthvað er fleira, sem þjer kynnuð að óska að eiga brjefaskifti við mig um, þá er mjer það ánægja, eftir því, sem mjer vinst tími til.

Virðingarfylst

S. Kloumann.

hurtige utvikling, og man bör vogte sig for at begaa de feilgrep, som lovgivningsmyndigheterne presset av den skapte misstemning mot industrien bar begaaet.

Jeg haaper ved ovenstaaende at kunne ha givet Dem nogen oplysninger og synspunkter, som maatte kunne være av interesse for Dem.

Skulde der være andre ting, om hvilke De skulde önske at korrespondere med mig, saa staar jeg gjerne til tjeneste, saavidt min tid tillader.

Ærbödigst

S. Kloumann.

Frumvarp þetta á að veita stjórninni færi á að ráða fullkomlega við fossaiðnaðinn, eftir því, sem alþjóð manna hentar best.